

ДО ПИТАННЯ ПРО МОРАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВЧЕНОГО У СВІТЛІ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ

Підвищення інтересу громадськості до соціальних та моральних аспектів наукової творчості, зокрема, пов'язаний з її переорієнтацією на постнекласичний тип раціональності. У контексті постмодерну рух знання співвідноситься з пануючими цінностями, у тому числі з моральними нормами.

Наша мета – довести, що проблема моральної відповідальності вченого за результати своєї діяльності перед людством набуває все більшої актуальності. Якщо на початкових стадіях розвитку науки здобуття істинного знання вважалось абсолютним добром, а проблеми етики науки знаходилися на периферії, то з входженням людства в стадію постмодерну моральна відповідальність вченого за результати своїх досліджень постає важливим фактором, який не лише контролює, але й часто виступає складовою наукової діяльності, яка впливає на проблематику та напрямки досліджень.

Роль суб'єкта та технічних засобів пізнання посилювалась у процесі проходження наукою різних стадій свого становлення, від класичної до некласичної і далі – до постнекласичної раціональності.

Найбільшої глибини та поширення набула тенденція поєднання об'єктивного світу та світу людини, переборення розриву між об'єктом та суб'єктом у постнекласичній науці, що почала формуватись у 70-х роках ХХ століття.

Один із засновників квантової механіки В. Гейзенберг зауважував, що в його час слід уже говорити не про картину природи, що формується природничими науками, а про картину наших стосунків з природою. Тому розділення світу на об'єктивний хід подій у просторі та часі, з одного боку, і душу, в якій відображаються ці події, уже не може бути точкою відліку в розумінні науки ХХ ст. У полі зору останньої – не природа сама по собі як така, а "сітка взаємовідносин людини з природою".

Поєднання об'єктивного світу та світу людини в сучасних науках – як природничих, так і гуманітарних – неухильно веде до трансформації ідеалу "ціннісно-нейтрального дослідження". Об'єктивно-істинне пояснення та опис стосовно "людиномірних" об'єктів не лише допускає, але й передбачає включення аксіологічних (ціннісних) факторів у склад пояснюючих положень. Як бачимо, особливості сучасного етапу розвитку науки такі, що її етичні проблеми виявились надзвичайно актуальними та значимими. Виникла дисципліна – етика науки, яка вивчає моральнісні основи наукової діяльності. І хоча моральні норми набувають явного методологічного статусу, багато питань залишаються дискусійними. Серед них – питання моральної відповідальності вченого. Хоча ціннісне

ставлення до техніки та наукової діяльності було присутнє завжди, воно стало об'єктом пильної уваги та глибокого аналізу лише останнім часом.

Філософський аналіз проблеми відповідальності був прискорений сучасною науково-технічною революцією та її досягненнями. Своїм негативним, руйнуючим природне середовище проживання, впливом, теперішній майже безконтрольний науково-технічний прогрес уже в найближчій перспективі може зробити це середовище непридатним для життя.

Таким чином, суворий контроль над науково-технічним прогресом стає сьогодні необхідністю, питанням життя і смерті для людей і всього живого на планеті. Без сумніву, що один із важелів цього контролю може ефективно запрацювати саме внаслідок всебічної розробки проблеми відповідальності у найширшому сенсі, а відповідно, і через глибоке осмислення і усвідомлення вченим і техніком цієї проблеми та формування морально-етичного кодексу.

У процесі сучасної науково-технічної революції людина все частіше починає усвідомлювати свою відповідальність за можливі наслідки власних дій чи бездіяльності не лише перед собою подібними, але й перед життям взагалі та планетою в цілому. Саме так А. Швейцер приходив до розробки своєї концепції "благоговіння перед життям", згідно якої ідея прихильності (відповідальності) перед життям взагалі повинна стати не лише лейтмотивом всієї філософії, але й найвищим морально-етичним принципом, основним законом, що визначає загальний характер і спрямованість людської діяльності.

Велику роль у приверненні уваги громадськості до наслідків застосування науково-технічних досягнень відіграв екологічний рух 60-х років ХХ ст. Саме соціальна та моральна відповідальність вчених виявилась імпульсом, котрий заставив громадську думку усвідомити серйозність ситуації, що загрожує майбутньому людства.

У 70-х роках ХХ ст. значний резонанс викликали результати та перспективи біомедичних та генетичних досліджень. Кульмінацією став заклик групи молекулярних біологів та генетиків на чолі з П. Бергом (США) оголосити добровільний мораторій (заборону) на такі експерименти у галузі генної інженерії, котрі можуть утримувати потенційну небезпеку для генетичної конституції нинішніх організмів.

У дискусіях, що розгорнулись, предметом обговорення стали етичні норми та регулятиви, які могли б впливати як на загальний напрямок, так і на сам процес дослідження. Оголошення мораторію стало безпрецедентною подією для науки, вперше вчені з власної ініціативи вирішили призупинити дослідження. Цей приклад є показовим у тому сенсі, що вчені, звертаючись із закликом до колег та громадської думки, вперше намагались привернути увагу попередженням про можливу небезпеку. А це означає, що вияв почуття соціальної та моральної відповідальності, занепокоєння є формою поведінки вчених, яка визнається та стимулюється суспільством.

Таким чином, моральна відповідальність вчених перед людством та планетою є органічною складовою їх наукової діяльності, яку актуалізував постнекласичний стан становлення наукової раціональності.